

3. PRIEBALSIŲ RAŠYMAS

3.1. FONETINĖ PRIEBALSIŲ RAŠYBA

3.1.1. **Priebalsiai, einantys prieš balsius ir dvigarsius, rašomi taip, kaip girdime juos tariant**, pvz.: *deda, teta, bėga, kepa, linko, lingavo; kaimas, laukas, pirmas, birbė, beržas, gentis, kentė*.

3.1.2. **Iš klausos rašomi priebalsiai, einantys prieš *l, m, n, r, v, j***, pvz.: *klausė, glaudė, kaklas, kmynas, gnybė, knyga, brido, prekė, audra, antras, sviro, šventė, žvengė, bjaurus, pjauti*. Prieš *l, m, n, r* einantys priebalsiai iš klausos rašomi net ir tada, kai giminiški žodžiai rašomi su kita priebalse, pvz.: *mėšlas* (plg. *mėžė*), *drumzlė* (plg. *drumstė*).

3.1.3. **Prieš kitus priebalsius (išskyrus *l, m, n, r, v, j*) einantys priebalsiai iš klausos rašomi ten, kur jų kilmę sunku susekti**, pvz.: *status, spaudė, skirpstas, aukštas, ankštas, daiktas, anksti, varškė, lazda*.

P a s t a b a. Šiais atvejais keli iš eilės einantys priebalsiai būna arba visi duslieji, arba visi skardieji, pvz.: *status, auksas, rykštė* ir *lazda, vabzdys, kregždė, šiugžda*. Tačiau prieš dusliuosius priebalsius gali būti mišrieji dvigarsiai su *l, m, n, r*, pvz.: *kartis, šaltas, limpa, ankštas, pirštas, linksta*.

3.1.4. **Nesusekamos kilmės žodžiuose iš klausos rašomi prieš *č, dž* einantys pučiamieji priebalsiai *š, ž***, pvz.: *nuščiuvo, beždžionė*. Prie jų galima pridėti sunkiai susekamos kilmės žodžius, pvz.: *barščiai (baršteliai), išvirkščias (išvirkštiems), bergždžias (bergždiems)*.

I š i m t y s. Žodyje *įščios* ir priesagoje *-ščias* prieš *č* iš tradicijos rašoma *s*, nors tokios rašybos nerodo nei tarimas, nei kilmė, pvz.: *gulsščias (gul + sčias), klūpsščias (klūp + sčias)*.

3.1.5. **Prieš balsius einantys priebalsiai *t, d* ir *č, dž* rašomi iš klausos**, nors to paties žodžio formose ar giminiškuose žodžiuose jie ir kaitaliojasi tarpusavyje, pvz.: *pati – pačios, verčiau – vertei, kartus – karčiai; gaidys – gaidžiai, audžiu – audi, valdžia – valdiškas*.

P a s t a b a. Šaknies galo minkštieji priebalsiai *t, d*, atsidūrę prieš balsius *a, o, u* (ir jais prasidedančius dvibalsius), tariant virsta *č, dž*. Priebalsiai *t, d* su *č, dž* kaitaliojasi kaitant žodį arba sudarant naujus žodžius, pvz.: *gaidys – gaidžio – gaidžiui – gaidį, siaučiu – siauti – siaučia, katė – kačiukas, valanda – valandžiukė, piktas – pikčiurna, klydo – klaidžiojo*.

Prieš *e, é, i* atsidūrę *č, dž* tariant virsta *t, d*, pvz.: *svečias – svetelis, pradžia – pradinis*. Tačiau ištekėjusių moterų pavardėse prieš priesagą *-ienė* išlieka *č, dž*, pvz.: *Balčius – Balčienė, Stankevičius – Stankevičienė, Radžius – Radžienė*.

Nelietuviškos kilmės žodžiuose minkštieji priebalsiai *t, d* gali būti ir prieš balsį *u* (jų minkštumą rodo minkštumo ženklas *ì*), pvz.: *etiudas, diurometras* (prietaisas medžiagų kietumui nustatyti).

3.2. MORFOLOGINĖ PRIEBALSIŲ RAŠYBA

3.2.1. **Iš kilmės rašomi pagal giminiškus žodžius lengvai susekami skardieji ir duslieji priebalsiai**, pvz.: *bėgti, bėgsime (bėga), dirbti, dirbkite (dirba), rūgti, rūgštus (rūgo), drabstyti, (drėbė), žingsnis (žengė), ožka (ožys); virkdyti, virkdo (verkė), vesdavo, vesdamas (vesti), nešdavo, nešdamas (nešė)*.

P a s t a b a. Tariant žodį, duslieji priebalsiai *p, t, k, s, š* prieš skardžiuosius priebalsius *b, d, g, z, ž* suskardėja, o skardieji *b, d, g, z, ž* prieš dusliuosius *p, t, k, s, š* suduslėja. Kilus abejonei, kurią priebalsę rašyti, žodį reikia palyginti su tokia jo forma ar giminišku žodžiu, kur abejojamas priebalsis yra po balsio, pvz.: *dirbti – dirba, kirpti – kirpo, augdamas – augo, laukdamas – laukė, krypt – krypo, dribt – dribo, laužtuvas – laužė, neštuvai – nešė*.

3.2.2. **Prieš č, dž einantys šaknies pučiamieji priebalsiai s, z, ž pagal giminiškus žodžius rašomi ten, kur jų kilmę nesunku susekti**, pvz.: *siųsčiau (siųstum), rūščiai (rūstus), vabzdžiai (vabzdys), pavyzdžiui (pavyzdys), vežčiau (vežtum – vežė)*.

P a s t a b a . Tariant žodį, priebalsiai s, z, ž prieš č virsta š, o priebalsis z prieš dž virsta ž. Kad paaiškėtų, kurią priebalsę rašyti, žodį reikia pakeisti taip, kad vietoj č atsirastų priebalsis t, o vietoj dž atsirastų d, pvz.: *mokesčiai – mokestis, vežčiau – vežtum; skruzdžių – skruzdė, vaizdžiai – vaizdas*.

3.2.3. **Susidūrę priešdėlio ir šaknies arba priešdėlio ir sangražos afikso priebalsiai visada rašomi taip, kaip rodo žodžio sudedamosios dalys**, pvz.: *aplenkti, atkelti, atsukti; apgauti (tariama abgauti), apdrausti, atbusti, atželti, išbėgti; užkelti (tariama užskelti); išsunkti (tariama išunkti), iššauti, užsukti, užšokti, užželti, išsikelti, užsistoti*.

P a s t a b a . To paties priešdėlio priebalsiai rašomi visada vienodai, pvz.: *apeiti, aptraukti, apgobti, apsemti, apželti; užėiti, užbėgti, užsukti, užželti*. Tik priešdėlis *san-* prieš b, p virsta *sam-*, pvz.: *sambūris*.

3.2.4. **Sudurtiniuose žodžiuose paprastai išlieka ir pagal žodžio sudedamąsias dalis rašomi dėmenų priebalsiai, nors jie ir būtų suskardėję, suduslėję ar susilieję**, pvz.: *šlapdriba, niekdžiugis, saugyslė, sausdžiūvis; medkirtys, puodšakės, didžturtis; piktdagis, žvakgalis, pusseserė, švarraštis*.

Vienas kitas sudurtinis žodis rašomas su praleista pirmojo dėmens priebalse, pvz.: *kraugerys (iš kraujgerys), kovarnis (iš kovvarnis), rankogalis (iš rankovgalis), karkvabalis (iš karklvabalis), smailgalys (iš smailgalys), šalpusnis (iš šaltpusnis)*.

3.3. VEIKSMAŽODŽIŲ KAMIENŲ RAŠYMAS

3.3.1. **Pagrindiniai veiksmažodžių kamienai (bendratis, esamojo ir būtojo kartinio laiko III asmuo), turintys istoriškai pakitusių priebalsių, rašomi taip, kaip tariami**, pvz.: *risti (iš rit + ti) – rita – rito, pūsti (iš pūt + ti) – pučia – pūtė, besti (iš bed + ti) – beda – bedė, skleisti (iš skleid + ti) – skleidžia – skleidė, gelsti (iš gelt + ti) – gelsta (iš gelt + sta) – gelto, rausti (iš raud + ti) – rausta (iš raud + sta) – raudo, drumsti (iš drumst + ti) – drumsčia – drumstė, krykšti (iš krykšt + ti) – kryščia – kryštė*.

P a s t a b a . Veiksmažodžių pagrindinių kamienų rašymą galima pasitikrinti žodynuose, kur jie pateikiami arba visais žodžiais, arba sutrumpintu būdu, pvz.: *risti, rita, rito; gelsti, -sta, -to*.

3.3.2. **Priebalsiai z, ž, dėl istorinių pakitimų atsidūrę prieš t, rašomi taip, kaip rodo nepakitusios formos**, pvz.: *irzta (iš irz + sta) – irzo, lūžta (iš lūž + sta) – lūžo, griozti (iš griozd + ti) – griozdžia – griozdė, grimzti (iš grimzd + ti) – grimzta (iš grimzd + sta) – grimzdo*.

P a s t a b a . Kai kyla abejonė, kurią priebalsę bendratyje ar esamajame laike rašyti, reikia imti būtąjį kartinį laiką: jei būtajame kartiniame laike šaknies gale yra t arba d, bendratyje ir esamajame laike rašome s; jei būtajame kartiniame laike šaknies gale yra z arba ž, šias priebalses rašome ir kitose formose, plg.: *vysti – vysta – vyto, rausti – rausta – raudo*, bet: *irzti – irzta – irzo, lūžti – lūžta – lūžo*.

3.3.3. **Šaknies gale prieš bales rašomos priebalsių samplaikos sk, šk, zg, žg, prieš priebalses – ks, kš, gz, gž**, pvz.: *dreskia – drėksti, brėško – brėkšta, mezga – megzti, džeržgia – džergžti*. Taip rašomi ir žodžiai, kurie sudaryti iš veiksmažodžių, pvz.: *mezginys, bet megztinis*.

Samplaikas *ks, kš* prieš bales turi tik tie veiksmažodžiai, kurie sudaryti iš ištiktukų, pvz.: *blyksėti, girksėti*.

P a s t a b a . Norint pasitikrinti, ar prieš priebalsę rašyti skardžiųjų ar dusliųjų priebalsių samplaiką, žodį reikia pakeisti taip, kad samplaika atsidurtų prieš balsę, pvz.: *drėksti, nes dreskia, megzti, nes mezga*.

3.3.4. **Bendraties kamieno priebalsiai s, z, š, ž būsimajame laike prieš priesagą -s- praleidžiami: s, z išnyksta be pėdsako, o š, ž išnykdami priesagą -s- paverčia priesaga -š-, pvz.:** *vesiu, vesi, ves (ves-ti), megsiu (megz-ti), nešiu (neš-ti), vešiu (vež-ti)*.

P a s t a b a . Kiti būsimojo laiko priebalsiai rašomi taip, kaip rodo bendraties kamienas, pvz.: *dirbsiu (dirbti), lipsiu (lipti), bėgsiu (bėgti), lėksiu (lėkti)*.

3.3.5. **Bendraties kamieno priebalsiai k, g liepiamojoje nuosakoje susilieja su priesaga -k- ir rašant praleidžiami**, pvz.: *lauk, laukime, laukite (lauk-ti – lauk + k – lauk); bėk, bėkime, bėkite (bėg-ti – bėg + k – bėk)*.

3.4. PRIEBALSIŲ MINKŠTUMO ŽYMĖJIMAS

3.4.1. **Prieš užpakalinės eilės balsius a, q, o, u, y, ū ir dvibalsius ai, au, ui, uo einantys minkštieji priebalsiai žymimi minkštumo ženklų i**, pvz.: *galia, kelias, liovėsi, šioks, prakiuro, siųsti, žiūrėti, medžiai, kiaunė, peiliui, bučiuoti*.

3.4.2. **Prieš priešakinės eilės balsius e, e, i, i, y ir dvibalsius ei, ie visi priebalsiai tariami minkštai, bet jų minkštumas atskirai grafiškai nežymimas**, pvz.: *genys, kęsti, dėdė, bitė, tįsti, vytis, peilis, pienė*.

3.4.3. **Priebalsių kietumas atskirai niekada nežymimas**. Jį rodo po priebalsio einantys užpakalinės eilės balsiai a, q, o, u, y, ū ir dvibalsiai ai, au, ui, uo, pvz.: *namas, grąžtas, sodas, butas, vaikų, lūžo, laivas, kaulas, muilas, kuolas*. Kieti yra ir žodžio galo priebalsiai, pvz.: *matyt, man, vėl, kol*.

3.5. PRIEBALSĖS J RAŠYMAS

3.5.1. **Žodžio pradžioje priebalsė j rašoma prieš bales ir dvibales**, pvz.: *javai, jaunas, juodas, joti, jodas, jūra, juristas, jėga, jerubė, jeigu, jis*. Žodžio pradžios j išlieka ir priešdėlinio ar sudurtinio žodžio šaknies pradžioje, pvz.: *atjoti, sujungti, pajūris, pusjuodis*.

Prieš ie žodžio pradžioje j nerašoma, nors priebalsis j tariamas, pvz.: *iena, ieva, ietis, iešmas, ieškoti* (tariama: *jiena, jieva* ir t. t.). Išimtis: įvardžio formos *jie, jiems* ir tikriniai daiktavardžiai *Jieznas, Jiesia* bei iš jų sudaryti žodžiai.

3.5.2. **Žodžio viduryje tarp balsių ir dvibalsių j rašoma:**

a) lietuviškuose žodžiuose, pvz.: *moja, naujas, sėjėjas, gerieji, dveji, gija, bijo*;

b) tarptautiniuose žodžiuose tarp visokių balsių, išskyrus i, pvz.: *fajansas, majoras, kajutė, projektuoti*;

c) senuose skoliniuose po i prieš ilgai tariamą o, pvz.: *valerijonas, fortepijonas, Kristijonas, Marijonà (Marijōnos)*. Pagal senųjų skolinių pavyzdį tariama ir rašoma: *milijonas, bilijonas, trilijonas*.

Tarptautiniuose žodžiuose po i prieš trumpai tariamą o ir tarp i ir kitų balsių j nerašoma, nors pats priebalsis dažniausiai tariamas, pvz.: *legionas, stadijonas, biologija, radiolà; pianinas, biliardas, socialistas, akvariumas, pacientas*. Išimtis: pagal *milijonas, bilijonas, trilijonas* rašoma *milijardas*.

3.5.3. **Tarptautinių žodžių šaknies pabaigoje prieš galūnes ir lietuviškų priesagų bales j rašoma po visų balsių**, pvz.: *liokajus, trofėjus, loterija, radijas, opijus; trofėjinis, idėjiškas, plagijuoti, plagijavimas*.

Prieš nelietuviškas priesagas po balsės i priebalsė j nerašoma, pvz.: *genialus* (plg. *genijus*), *repatriantas* (plg. *repatriuoti*), *diferenciacija* (plg. *diferencijavimas*).

3.5.4. **j rašoma po priebalsių b, p trijose lietuviškų žodžių šaknyse**: *bjaurus, bjauroti, subjurti; pjauti, pjūklas, pjūvis, rugpjūtis; spjauti, spjaudyti, spjūvis*.

Tarptautiniuose žodžiuose j rašoma ir po b, p, ir po kitų priebalsių, pvz.: *objektas, pjesė, adjutantas, aljansas, premjera, vinjetė, barjeras*.

3.5.5. **Žodžio pabaigoje po balsės j rašoma, jei yra nukritusi toliau buvusi kita balsė**, pvz.: *galvoj (galvoje), žolėj (žolėje), viduj (viduje), rytoj (rytojus), tuoj (tuoju)*. Jei balsė nėra nukritusi, žodžio gale rašoma *i*, pvz.: *paskui, pavėjui*.

P a s t a b a . Sutrumpėjusi vietininko galūnė *-yje* paprastai rašoma be *j*, pvz.: *medy, širdy, šaly*.

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.